

Chant Bororo // Lévi-Strauss C. Mythologiques. Le Cru et le cuit. – Paris: Plon, 1964. – P. 42-73; 16. Lévi-Strauss C. Variations Gé // Lévi-Strauss C. Mythologiques. Le Cru et le cuit. – Paris: Plon, 1964. – P. 74-86; 17. Lévi-Strauss C. Sonate de bonnes manières // Lévi-Strauss C. Mythologiques. Le Cru et le cuit. – Paris: Plon, 1964. – P. 89-95.

**Моторний А.В., Моторний О.А. (Львів, Україна)
Роман Їржі Марека «ЛЮДИ З ПОЛЯНИ»
в контексті закарпатської теми в чеській літературі**

У статті розглядається маловідомий роман чеського автора ХХ ст.. Їржі Марека «Люди з Поляни». Роман «Люди з поляни» є дебютним романом Ї. Марека і присвячений традиціям та побуту жителів Закарпатської України першої половини ХХ ст., у час, коли цей регіон входив до складу Чехословаччини (Підкарпатська Русь). Тема життя Підкарпатської Русі була одна з найпопулярніших у чеській літературі 20-30 рр. ХХ ст.. Роман друкувався у період з 24 липня до 8 жовтня 1937 року в газеті «Národní politika» («Національна політика»).

Ключові слова: чеська література, Їржі Марек, традиції та побут Закарпаття, Підкарпатська Русь.

В статье рассмотрен малоизвестный роман чешского писателя ХХ века Иржи Марека «Люди из Поляны». Роман «Люди из Поляны» является дебютным романом Иржи Марека и посвящен традициям и быту жителей Закарпатской Украины первой половины ХХ века, времён, когда этот регион входил в состав Чехословакии (Подкарпатская Русь). Тема жизни Подкарпатской Руси была одной из наиболее популярных в чешской литературе 20-30 годов ХХ века. Роман печатался в период с 24 июля по 8 октября 1937 года в газете «Národní politika» («Национальная политика»).

Ключевые слова: чешская литература, Иржи Марек, традиции и быт Закарпаття, Подкарпатская Русь.

The article deals with the little-known novel «Lidé z Poljany» written by Jiří Marek. «Lidé z Poljany» is the first novel written by Jiří Marek and is dedicated to the life and traditions of Trans Carpathian Ukraine that was the part of Czechoslovakia in the period of 20-30 years of XX century. The novel has been printed in newspaper «Národní politika» during the year of 1937.

Key words: Czech literature in XX century, Jiří Marek, traditions and customs of Trans Carpathian Ukraine.

Їржі Марек (Jiří Marek) – літературний псевдонім Йозефа Їржі Пухвайна (Josef Jiří Puchwein, 30.05.1914 – 10.12.1994, Прага) – чеського письменника, педагога, журналіста, кіносценариста та театрального драматурга*.

Ї.Марек закінчив філософський факультет Карлового університету в Празі. Фахівець з чеської та німецької мов та літератур. Свої перші прозаїчні та віршовані твори опублікував ще у 1929 році під час навчання в гімназії.

Широку популярність Ї.Мареку приніс багатосерійний телевізійний фільм «Грішні люди міста Празького» («Hříšní lidé města pražského», 1968), який був створений на основі окремих детективних оповідань письменника за його власним сценарієм. Варто зазначити, що чеські телеканали і сьогодні з успіхом періодично демонструють цей серіал, який продовжує збирати біля екранів широку глядацьку аудиторію.

Разом з тим, першою ластівкою у творчості письменника була закарпатська тема. Його твір «Люди з Поляни» («Lidé z Poljany») з підзаголовком «Původní román z Podkarpatské Rusi» («Оригінальний роман з Підкарпатської Русі») [1] друкувався у літературній рубриці газети «Národní politika» («Національна політика») у період з 24 липня до 8 жовтня 1937 року (початок у номері 200, закінчення у номері 276). Згадана рубрика не була щоденною, а тому роман зайняв загалом 54 номери газети з 77 з цей час.

Показовим є вже сам факт публікації твору тоді ще нікому не відомого літератора-початківця у такому впливовому виданні. Варто зазначити, що щоденна багатосторінкова газета «Національна політика» почала виходити ще за часів Австро-Угорщини у 1883 році і закрилася лише у травні 1945 року з приходом у Чехословаччину підрозділів Радянської армії. У міжвоєнний період вона була типовим виразником інтересів правлячих кіл країни, зокрема Партії національних демократів, засновником якої був перший Прем'єр-міністр незалежної Чехословацької Республіки К.Крамарж.

Сьогодні важко точно сказати, що саме спонукало редакцію цього видання дати згоду на публікацію «Людей з Поляни». Можливо, опосередковану відповідь на це запитання можна знайти, переглянувши теми, до яких газета під тим чи іншим ракурсом зверталась найчастіше. Без перебільшення можна сказати, що Підкарпатська Русь була однією з них. Не виключено також, що цьому сприяли і стилістичні особливості твору, про що буде сказано далі.

На час виходу роману його автору було 23 роки. Пізніше письменник досить самокритично оцінював цю першу спробу у своїй літературній

---

* Псевдонім вперше використаний у 1937 р. на пропозицію письменника К.Й.Бенеша (1896-1969). У 1946 р. Й.І.Пухвайн змінив своє прізвище на Марек офіційно.

творчості. Принагідно зазначимо, що у деяких бібліографіях Ї.Марека, які сьогодні можна знайти на інтернет-сторінках, цей твір навіть не згадується. У вигляді окремої книги він ніколи не публікувався.

Звичайно, роман Ї.Марека «Люди з Поляни» на якусь унікальність претендувати не може. Адже, як відомо, в чеській літературі (К.Чапек, С.К.Нейман, Г.Вчелічка, З.М.Кудей, В.Ванчура, І.Ольбрахт, Я.Дрозд, Й.Спілка та ін.), образотворчому мистецтві (Л.Куба, В.Фіала, М.Спалова, Ї.Ржержіха, О.Покорни та ін.), художній фотографії (В.Вавроусек, К.Пліцка та ін.) кіно (наприклад, окремі частини телесеріалу «Жандармські історії» («*Četnické humoresky*»)) тощо нараховується чимала кількість творів, у яких присутня тема Підкарпатської Русі.

Крім того, як в самій Чеській Республіці, так і в Україні неодноразово з'являлись також публікації, у яких робились спроби узагальнити розвиток цієї теми в різних мистецьких жанрах, або проаналізувати її у творчості окремих авторів. У різний час свій внесок у цю справу зробили поет, перекладач, творів Т.Шевченка, літературознавець Ф.Р.Тіхи, журналіст, перекладач, науковець, дипломат А.Гартл (див., наприклад, його статтю «*Seštit spisovatelé a Podkarpatská Rus*» // *Rozhledy*, 1933») та багато інших.

Актуальною ця тема залишається і в наш час. Згадаємо, наприклад, розвідку В.Будіна «Підкарпатська Русь очима чехів» [2], колективну працю групи ужгородських науковців «Карпаторусинство: історія і сучасність» [3], книгу спогадів художника В.Фіали (1896-1980) «Мої зустрічі на Срібній землі: есе, спогади, живопис, графіка, дослідження» [4], монографію Н.Копистянської, присвячену творчості І.Ольбрахта [5], статті українських дослідників О.Мишанича, В.Моторного, Г.Сиваченко тощо.

Відносно недавно, у 2011 році громадське Чеське телебачення продемонструвало нову документальну стрічку «Шляхами Підкарпатської Русі» («*Na cestě po Podkarpatské Rusi*»), створену відомим режисером, багатолітнім президентом міжнародного Карловарського кінофестивалю Ї.Бартошкою. Дорогами українського Закарпаття глядачів фільму «провів» популярний актор театру та кіно М.Донутіл.

Немає сумніву у тому, що своєрідною вершиною цієї теми в чеській літературі став роман І.Ольбрахта (К.Земана) «Микола Шугай - розбійник» («*Nikola Šuhaj loupežník*», 1933), який витримав декілька перевидань і навіть екранізацій. Про його популярність свідчить, зокрема, і те, що у 2011 році, побачив світ новий художній фільм, створений чеськими кінематографістами за мотивами згаданого твору. Особливістю даної повнометражної стрічки, яка мала назву «Микола Цього разу у Колочаві» («*Mikola. Tenkrát na Koločavě*», 2010), є те, що всі ролі в ній виконали

психічно неповносправні самодіяльні актори.

Цікаво зазначити, що сьогодні в Чехії тема міжвоєнної Підкарпатської Русі залишається актуальною не лише в літературі, чи кіномистецтві. Так, у 2012 році Міністерство закордонних справ Чеської Республіки нагородило спеціальною премією «*Gratias agit*» (за популяризацією доброго імені країни за кордоном) власницю готельно-ресторанного комплексу «*Četnická stanice-Четніцка станіце*» («Жандармський відділок») у Колочаві Н.Тумарець.

Разом з тим, для більшості чеських авторів міжвоєнна Підкарпатська Русь – це не лише чудова природа краю, або його «опришківська» екзотика. У їхніх творах знайшли своє відображення повсякденні сумні реалії життя селян у цьому регіоні Чехословаччини: бідність, злидні, жахливе, напівголодне існування. Не випадково один з розділів своєї збірки «закарпатських» репортажів «Земля без імені» («*Země bez jména*», 1932) І.Ольбрахт назвав «Село одинадцятого століття».

Цілком можливо, що саме ця збірка, яка після свого виходу в світ набула широкого розголосу в країні і прикувала увагу багатьох співвітчизників її автора до порушеної проблеми, спонукала молодого І.Марека також відвідати Підкарпатську Русь і присвятити їй свій перший великий твір.

Типове карпатське село Поляна виглядає в книзі так, ніби воно є одним з острівців, відірваних від світу. Люди у ньому живуть своїм життям, яке відрізняється глибоко укоріненими патріархальними традиціями.

З поступовим заглибленням у сюжет твору, читачем починає оволодівати дивне відчуття: так, якісь події у Полянці ніби й відбуваються, але по відношенню до оточуючого світу час у селі немов зупинився. Причому зупинився він дуже і дуже давно, хоча реальний часовий період окреслений в романі досить чітко: перші роки після Світової війни 1914-1918 років. Складається навіть враження, що ні недавня війна, ні бурхливі політичні події, пов'язані з розпадом Австро-Угорщини та утворенням Чехословацької Республіки, практично нічого не змінили у багатотисячному устрої мешканців села.

З особливостями цього устрою читач знайомиться, читаючи короткі авторські замальовки, вдало «вкраплені» в контекст розвитку сюжету. Слід зазначити, що І.Марек взагалі відомий в чеській літературі як майстер створення цілісних картин, прекрасних художніх образів на основі безлічі незначних деталей, абсолютно не пов'язаних, на перший погляд, з основним сюжетом того чи іншого твору. І цей прийом автор вдало використовує вже в першому своєму романі.

Так, наприклад, розповідаючи про стосунки одного з героїв – Данила – зі своєю дружиною Оленою, він ніби-то випадково зазначає: «Це нечувано, щоб чоловік, який має жінку, щось робив у хаті!» [1, 9]. А, коли чоловік ввечері

повертається додому, «дружина повинна його зустріти на порозі і розповісти, як посувались справи у домашньому господарстві протягом дня» [1, 109].

Про долю сільської жінки Ї.Марек розповідає вустами тої самої Олени, як, чекаючи на народження своєї першої дитини, розуміє, що далі буде друга, третя, четверта. І під тягарем щоденних турбот вона сама з молодой гарної жінки дуже швидко перетвориться на малопривабливу «бабу». «Так було завжди. Так буде і далі», - констатує письменник [1, 10].

Ця сила давніх традицій відчувається у селі буквально на кожному кроці. Так, розповідаючи про те, що «всі мешканці Поляни ходили до єдиної тут греко-католицької церкви, де всі жінки сиділи з однієї сторони, а чоловіки з другої» [1, 87], письменник зазначає: «Хто б міг повірити у те, що перед вітварем схилили коліна грішники, які не сприймають закони цієї церкви. Мало хто повірив би в те, що тут насправді сидять язичники, які вірять лише у закони гір. Всі вони виглядають набожними греко-католиками лише зовні, але насправді вірять за стародавніми звичаями та легендами. Їхніми богами є лісні духи, громи, грюкіт бурхливої річки. Вони не хочуть чути про інших богів. Лише про тих, які є в їхніх серцях» [1, 87].

В тексті твору є чимало «дрібних» епізодів, які мало, або й зовсім не пов'язані між собою, але, разом з тим, вдало використовуються автором для поступового створення образу ще одного «героя» цього роману – самого села. Такі мікрозамальовки («робота» сільської баби-знахарки, літні дитячі пустоці біля річки, боротьба місцевих жандармів та лісничих з поширеним серед селян браконьерством тощо), разом взяті, перетворюються у цілісну картину повсякденного життя типового карпатського села.

У кожному такому селі Підкарпатської Русі було місце, яке, висловлюючись сучасними термінами, можна було б назвати його громадським центром. Це – сільська корчма, якою, як, правило, володів єврей. У Поляні таких «центрів» було цілих два на різних кінцях села. У кожній корчмі збиралась своя, постійна публіка. Зрозуміло, виключно чоловіки. Обговорювались останні сільські події, види на врожай тощо. Надзвичайно цікаво, наприклад, описана у романі «нарада» у корчмі з приводу того, коли краще відправлятись з вівцями на полонини. Основою для прийняття остаточного рішення у подібних випадках були пов'язані з прогнозами погоди народні прикмети. Прикмети, перевірені віками.

Два полянських корчмаря не лише споювали селян у своїх «закладах» горілкою, але й успішно займались лихварством. Вони вдвох давно вже перетворились на співвласників як самої Поляни, так і її мешканців, наголошує автор у своєму романі. «Кожний русин має в селі свого єврея. Одні – того, що на горі, інші – того, що внизу села. Таким вже є це

нескінченне коло, у круговерті якого русин залишається ні з чим, але євреї – ніколи. Євреї заробляє своїм розумом, селянин – виснажливою працею. Селянин засіває лан, євреї лише збирає врожай. Врожай грошей» [1, 20].

Можливо, саме через це «для селян не було більшого задоволення, ніж, зібравшись гуртом, пожалітись одне одному на євреїв, хоча після того вони могли зразу вирушити у корчму і напиться там у борг» [1, 183-184]. Час від часу у селі траплялись погроми, «але євреї не робили собі з того проблем. Вони нічого, практично, не втрачали, бо жандарми і суди завжди були на їхній стороні» [1, 185].

В боргу у корчмарів було майже все село. Мало хто міг його повернути, та ще й разом з астрономічними відсотками. В результаті чимало людей жило вже не у своїх власних хатах, засівало не свій лан, пасло не свою худобу. А їхні молоді, вродливі доньки йшли до корчмарів у дармові служниці, одночасно перетворюючись у покірний предмет задоволення їхньої похоті.

Попри численні розповіді про непросте життя горян у Поляні, автор, разом з тим, не приховує і свого захоплення його романтичними сторінками – іноді суворими (наприклад, полювання на небезпечного вовка-одинака), а іноді й ліричними. Розвиток любовних хитросплетінь у стосунках між героями роману описаний І.Мареком майже за законами детективного жанру.

Однією з головних особливостей твору є відсутність у ньому центральної сюжетної лінії. Точніше, таких ліній є декілька. Роман «Люди з Поляни» побудований як серія окремих, викладених переважно у репортажному стилі історій, об'єднаних спільною групою персонажів – мешканців села. При потребі, його можна було б легко трансформувати у низку невеликих, повністю самостійних оповідань, або ж частин телесеріалу. Цей прийом в подальшому неодноразово використовувався автором у його творчості, а репортажний стиль викладу став однією з «візитних карток» письменника. Можливо й тому, що І.Марек тяжів до журналістики все своє життя.

У романі добре простежуються настрої та життєві симпатії його автора. Молодий письменник, який приїхав з відносно благополучної Праги, був буквально приголомшений реаліями повсякденного життя у карпатському селі, життя, сповненого бідністю, постійними загрозами голоду, тяжкою, виснажливою працею, а по суті – просто боротьбою за виживання. І саме таким він змалював його у своєму творі.

Таким чином, напівзабутий роман І.Марека «Люди з Поляни», який, як вже зазначалось вище, так і не побачив світ у вигляді окремого видання, став ще однією цеглинкою, з яких у міжвоєнний період формувалась в чеській літературі багатогранна «закарпатська» тема. Немає сумніву, у тому, що цеглинка ця випала сьогодні з поля зору читачів зовсім не заслужено.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Marek J. Lidé z Poljany. Původní román z Podkarpatské Rusi. Nákladem administrace «Národní politiky». č.200-276 (24.07.1937-08.10.1937). – Praha, 1937;* 2. *Budín V. Podkarpatská Rus očima česků. – Praha, 1996;* 3. *Бача Ю., Ванат І., Маркусъ В., Мишанич О., Чучка П. Карпаторусинство: історія і сучасність. – К., 1994;* 4. *Мої зустрічі на Срібній землі: есе, спогади, живопис, графіка, дослідження. – Ужгород, 2005;* 5. *Копыстьянская Н. Иван Ольбрахт – человек, писатель, публицист. – Львов, 1991.*

Мушкетик Л.Г. (Київ, Україна)

Мандрівні мотиви в українському фольклорі про угорського короля Матяша Корвіна (казка «про Матяша та Поган-дівча»)

У статті розглянуто міжнародні мандрівні мотиви в західноукраїнському фольклорі про відомого угорського правителя середньовіччя короля Матяша Корвіна, зокрема на прикладі чарівної казки «Про Матяша і Поган-дівча». Просліджено походження окремих сюжетів та мотивів, їх трансформації та локальні версії.

Ключові слова: народна казка, західноукраїнський, король Матяш Корвін, Поган-дівча, міжнародний, локальний, сюжети, мотиви.

В статье рассмотрены международные «странствующие» мотивы в западноукраинском фольклоре об известном венгерском правителе времен средневековья короле Матяше Корвине, в частности на примере волшебной сказки «О Матяше и Поган-девушке». Прослеживается происхождение отдельных сюжетов и мотивов, их трансформации и локальные версии.

Ключевые слова: народная сказка, западноукраинский, король Матяш Корвин, Поган-девушка, международный, локальный, сюжеты, мотивы.

The article deals with international traveling motives in the West-Ukrainian folklore about the famous Hungarian ruler of the Middle Ages King Matthias Corvin, particularly at the example of the fairy tale about «Matthias and bad-girl (Pogan-girl)». In the article is analyzed the origin of some plots and motives, their transformation and local versions.

Key words: folk tale, West-Ukrainian, King Mathias Corvin, bad-girl (Pogan-girl), international, local, plot, motive.

Володимир Гнатюк свого часу писав, що деякі твори мають чисто локальний характер і не йдуть поза свій народ, плем'я, околицю, чи село, інші набирають загального значення і починають мігрувати з села в село, з краю до краю, від одного народу до іншого [2, 57].